

Хулосаи

комиссияи Шӯрои диссертационии 6Д. КОА-061 дар назди Институти зироаткории Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон (735022, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Ҳисор, шаҳраки Шарора, кӯчаи Дӯстӣ-1, ziroatkor@mail.ru) доир ба қабули диссертасияи Валиев Ҷамшед Абдумаликович дар мавзӯи “Ҳусусиятҳои морфо-биологӣ ва асосҳои селексияи ҷуворимакка дар шароити Шимоли Тоҷикистон” барои дарёftи дараҷаи илмии номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯйи ихтисоси 06.01.05- селексия ва тухмипарварии растаниҳои кишоварзӣ.

Дар асоси супориши Шӯрои диссертационии 6Д. КОА-061 назди Институти зироаткории Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон протоколи №3 аз 10 марта 2021 комиссия дар ҳайати доктори илмҳои биологӣ Абдураҳмонов Нуритдин Атакузиевич (раис), номзади илмҳои кишоварзӣ Ниъматов Мирзодали Мирзоалиевич (аъзо) ва номзади илмҳои кишоварзӣ Холматов Алишер Юсуфчонович (аъзо) рисолаи илмӣ, автoreферат, маводҳои ибтидой ва мақолаҳои илмии унвонҷӯ – Валиев Ҷамшед Абдумаликовичро санҷида баромада, ба чунин хулоса омад:

Асосноккуни қабули рисола ба ҳимоя

Муҳимияти мавзӯи таҳқиқоти диссертационӣ: Ҷуворимакка - яке аз зироати арзишнок ва серҳосилтарини ғалладонагӣ дар ҷаҳон ҳисоб ёфта, дар 60 давлати нимкураи шимолӣ ва ҷанубӣ парвариш карда мешавад ва масоҳати он ба 80 млн. гектар баробар аст. Аз рӯйи маълумотҳо дар байни растаниҳои ҷуворимакка баъд аз зироати асосии ғизӣ дар кураи замин - гандум ҷойи дуюмро ишғол менамояд. Ҷуворимакка яке аз зироатҳои сердаромад буда, бештар барои ҷому ҳошениси соҳаи ҷорводорӣ васеъ истифода бурда мешавад. Ин зироат аҳамияти ниҳоят муҳими ҳӯрокӣ, озуқаворӣ ва техникий дошта, ҳамчун ашёи ҳоми техникий аз он дар саноати сабук 200 намуди маҳсулот, истеҳсол менамоянд, аз қабили (оҳар, спирт, пиво, консерва, ярма, қоғаз, линолеум ва ғайра). Аз орди ҷуворимакка дар омехтагӣ бо орди гандум нони болаззат тайёр менамоянд. Тоҷикон аз давраҳои қадим аз орди ҷуворимакка нони болаззати серғизо “нони зағора” мепазанд. Вақтҳои охир аз сӯтаҳои он ба таври обаз, буғаз, бирёнкардашуда, тайёр кардани ҳӯришҳо ва консерваҳо ниҳоят васеъ паҳн шудааст.

Дар ҷумҳурӣ ин зироат барои истеҳсоли дон, емию ҳошокӣ ва силоси чорво парвариш карда мешавад. Танҳо дар соли 2005 ҷуворимакка барои гирифтани дон, дар масоҳати 10 ҳазор гектар ва барои ҳӯроқи сабзу тарбеда дар масоҳати 16,7 ҳазор гектар парвариш карда шудааст ва имконияти аз ҳисоби кишти такрории заминҳои обёришаванда масоҳати кишти ҷуворимаккаро то 30-40 ҳазор гектар расонидан мавҷуд мебошад. Дар ҳочагиҳои пешкадами ҷануби вилояти Ҳатлон, кишоварзони баъзе ҳочагиҳо аз 90 то 100 сентнер ҳосили дон ба даст рӯёнида истодаанд.

Мутаассифона, солҳои охир бо сабабҳои норасогии тухмиҳои ҳушсифати навъу дурагаҳои ҷуворимакка ва риояи нодурусти қоидаҳои технологияи парвариш, ҳосилнокии дон дар ҳама шаклҳои ҳочагидории ҷумҳурӣ ба 40 - 45 с/га баробар шудааст.

Тухмиҳои аз дигар давлатҳои бурунмарзӣ воридшаванда, бо сабабҳои ба иқлими ҷумҳурӣ мутобиқ набуданашон, бинобар гармӣ ва ҳушкӣ дар гулҳо, равандҳои ташаккулёбии гардҳо ва афзоши ҷинсии онҳо суст ғашта, дон ва сӯтаҳо пурра инкишоф намеёбанд. Поя ва танаи ин гуна растаниҳо ба қасалиҳои гуногун ва ба хобравӣ бештар моил мебошанд. Ин ҳама ба паст ғаштани миқдор ва сифати ҳосил оварда мерасонад. Барои зиёд намудани истеҳсоли дони ҷуворимакка ва ба даст даровардани ҳосили фаровони анбӯҳи сабзи серғизо, аз як тараф оғаридани дурагаҳои серҳосили ба шароити заминҳои обёришавандай санглоҳи минтақаи Сүфд мутобиқ, самараи баланди иқтисодӣ, амалӣ ва назариявӣ дорад. Аз тарафи дигар истифода ва риоя намудани технологияи индустрӣ, парвариши зироат аз рӯйи нишондодҳо ва тавсияномаҳои илман асоснок бисёр бомаврид ва ҳатмӣ мебошад. Аз ин лиҳоз татқиқотҳои илман асосноки диссертатсионӣ дар соҳаи бахши таҳлили ҳусусиятҳои морфо-биологӣ ва асосҳои селексияи ҷуворимакка дар минтақаҳои шимоли мамлакат, навъҳои серҳосили давраи нашунамояшон гуногун, тезпаз, миёнапаз ва дерпаз ихтироъ карда шудааст, ки моҳияти илмӣ ва муҳимиҳати амалӣ доштани онро тасдиқ менамояд.

Навғонии илмӣ. Бори аввал омӯзиши ҳаматарафаи 500 намунаҳои аввалини ҷуворимаккаҳои ватанӣ, бурунмарзӣ ва селексионии навъҳои маҳаллӣ, популятсионӣ, синтетикӣ шаҷараҳои худгардолудшаванда дар шароити заминҳои обии вилояти Сүфд таҳқиқ карда шудаанд, ки чун

маводҳои селексионӣ ва истеҳсолӣ дар оянда истифода бурда мешаванд. Дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот ва ихтироъҳо муайян карда шудааст, ки дар шароити шимоли ҷумҳурий, ҳосилнокии дони ҷуторимаккаҳои намунаҳои тезпаз $52,4 - 60,8$ с/га, миёнапаз $71,4 - 77,6$, миёнадерпаз $73,2 - 77,1$ ва дерпаз, ки зиёда аз $83,0$ с/га баробар мебошанд, ба истеҳсолот тавсия карда шудааст.

Аҳамияти амалий ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот ҳангоми ҷорӣ намудани технологияи самараноки кишти ҷуторимакка аз навъ ва дурагаҳои селексияи Институти зироаткорӣ бо дарназардошти омилҳои муҳити атроф ва тағйирёбии иқлими ҷумҳурий мутобиқ буда, аз ҷиҳати маҳсулнокӣ, устуворӣ ба ҳарорати баланди ивазшаванда ва ба қасалиҳои занбӯруғӣ нисбат ба дигар тухмиҳои ба ҷумҳурий воридшуда бартарии назаррас дӯранд. Таҳлилҳои иқтисодӣ нишон доданд, ки ҳосилнокии дони ҷуторимаккаи навъи “Зарафшон” ба $74,3$ с/га, фоидай соф 16090 сомонӣ ва навъи ноҳиябандишуdae “Истиқлол” бошад иқтидори баланди рӯёнидани ҳосили фаровон $89,7$ сентнер аз 1 гектар бо фоидай соф 17710 сомониро ташкил додааст. Ҳоло дар ҷумҳурий майдони кишти ҷуторимаккаро ба 30-40 ҳазор гектар расонидан имконпазир мебошад. Дар шароити имрӯзai иқтисодии бозоргонӣ ин яке аз ҷанбаи ба даст овардани фоидай соф, бехатарии озуқавории мамлакат ва баланд бардоштани иқтисодиёти ҷумҳурий мебошад.

Оид ба дар рисола набудани иқтибосҳои маводҳои рӯйбардоркардашда, ки ишораи муаллифӣ надоранд.

Унвонҷӯ аз натиҷаи санчиши мавод оид ба дар рисола набудани иқтибосҳои маводҳои рӯйбардоркардашуда, ки ишораи муаллифӣ надоранд, маълумотнома пешниҳод кардааст. Ин маълумотнома аз тарафи шахси тафтишкунанда Ғозиев Э.Ҷ. - Сардори раёсати илм ва нағоҳоварии техникии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон имзо карда шудааст.

Хулосаи натиҷаҳои асосии диссертатсия ва тавсия оид ба истифодабарии амалии он дар истеҳсолоти кишоварзӣ илман асоснок буда, бо далелҳо тасдиқ шудааст.

1. Диссертатсия мувофиқи талаботҳои Низомномаи намунавӣ оид ба Шӯрои диссертатсионӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 ноябри соли 2016, № 505 тасдиқ гардидааст, таҳия карда шудааст. Ташхиси аввалияи диссертатсия дар шӯъбаи агротехникаи зироатҳои кишоварзии Филиали Институти зироаткории АИҚТ дар вилояти Суғд,

н. Бобоҷон Ғафуров муҳокима гаштааст (Суратчаласай №7 аз 30.12.2020). Ҳулоса мусбӣ буда, ба кори илмӣ баҳои объективӣ дода шудааст.

2. Кори диссертационӣ ба талаботҳои “Тартиби додани дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 ноябрин соли 2016, № 505 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯй мебошад. Он, кори илман асосноки ба итном расида ҳисобида шуда, дороӣ ҳалли масъалаи аҳамияти соҳавӣ ба шумор меравад. Натиҷаҳои асосӣ ва муқаррароти кори илмии пешниҳодгардида дар семинару конференсияҳо, мизҳои муддавари филиали Институти зироаткорӣ дар вилояти Суғд (н. Бобоҷон Ғафуров 2013, 2015, 2017, 2019); н. Конибодом 2018, 2020); семинари илмию амалий “Нақши селексияи ҷуворимакка дар таъмини амнияти озукавории кишвар” (ш. Ҳучанд, 2018); “Зироати ҷуворимакка ва аҳамияти он барои рушди соҳаи ҷорводорӣ” (н. Ҷаббор Расулов 2017); “Технологияи муосири парвариши ҷуворимакка дар кишти асосӣ ва такрорӣ” (ш. Турсунзода, 2020) пешниҳод гардида, қобили дастгирӣ шудаанд.

3. Мавзӯъ ва мазмуни кори диссертационии Валиев Чамшед Абдумаликович аз рӯи шаҳодатнома ба ихтисоси 06.01.05- селексия ва тухмипарварии растаниҳои кишоварзӣ, инчуни ба талаботи Феҳристи ихтисосҳое, ки аз рӯи онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон унвони илмӣ дода мешавад ва бо қарори раёсати Комиссияи Олии атtestатционии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, мувофиқат мекунад.

4. Натиҷаҳои илмии ба дастомада, ҳулоса ва пешниҳодҳои кори диссертационӣ дар 5 мақолаҳои илмии муаллиф, аз ҷумла 3 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандай КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ гаштаанд. Шумораи маводҳои чопӣ дар маҷаллаҳои тақризшаванд мувофиқат мекунад.

5. Ҳангоми таҳияи кори диссертационӣ оид ба истифодаи адабиётҳо ва дигар маводҳо, бо нишондоди манбаи ба дастомада риоя карда шудааст.

6. Кори диссертационӣ аз ҷониби муаллиф мустақилона навишта шуда, дорои пайдарҳамӣ ва натиҷаҳои нави илмии ба талаботи ҳимоя ҷавобгӯй мебошад, ки аз саҳми муаллифи кори диссертационӣ дар илм шаҳодат медиҳад.

7. Талаботи Низомномаи намунавӣ оид ба Шӯрои диссертациониро ба инобат гирифта, комиссияи экспертӣ пешниҳод

менамояд, ки ба диссертатсияи шахсони зерин мұқарризона расмі үшін мұассисай пешбар таъин карда шаванд:

а) ба сифати мұқарризона расмі: Партоев Курбонали – доктори илмхой кишоварзі аз рўйи ихтисоси 06.01.05 – селексия ва тухмипарварии растаниҳои кишоварзі, профессор, мудири лабораторияи Институти ботаника, физиология ва генетикаи растанин Академияи миллии илмхой Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Ҳафизов Абдуносир Абдукаримович – номзади илмхой кишоварзі, аз рўйи ихтисоси 06.01.01- зироаткории умумӣ, растанипарварӣ, дотсент, мудири кафедраи агротехнологияҳои наъ ва амнияти озукавории Доғишгоҳи давлатии Дангаро.

б) ба сифати мұассисай пешбар: Доғишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш.Шоҳтемур

Чоп ва ҷойгир намудани эълон оид ба ҳимояи дар назардошта ва автореферати диссертатсия дар сомонаи интернетии Институти зироаткории АИҚТ ва КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат дода шавад.

Автореферат барои нашр иҷозат дода шавад.

Раиси комиссия:

Доктори илмҳои биологӣ,
аъзои Шӯрои диссертационӣ

Ходжахон Абдураҳмонов Н.А.

Аъзоёни комиссия:

Номзади имҳои кишоварзӣ
аъзои Шӯрои диссертационӣ
номзади имҳои кишоварзӣ
мудири шӯъбаи селексия ва
агротехникаичуворимакка

Ниъматов М.М.

Холматов А.Ю.

Имзои д.и.к. Абдураҳмонов Н.А., н.и.к. Ниъматов М.М., н.и.к. Холматов А.Ю. –ро тасдиқ мекунам.
Нозари кадрҳои Институти зироаткории АИҚТ

Раҳмонов Ш.Ш.